

INGLIZ VA O‘ZBEK TILLARIDAGI AFFEKTIV SO‘ZLARNING QIYOSIY TAHLILI

ANDIJON DAVLAT CHET TILLARI INSTITUTI

Qiyosiy tilshunoslik va lingvistik tarjimashunoslik kafedrası

Bajardi: 1-bosqich magistranti

Ruziyeva Mushtariy Ulug‘bek qizi

Yo‘nalish: Qiyosiy tilshunoslik va lingvistik tarjimashunoslik

Andijon – 2025 Ingliz va o‘zbek tillaridagi affektiv so‘zlarning qiyosiy tahlili

Annotatsiya: *Ushbu maqolada ingliz va o‘zbek tillaridagi affektiv leksikaning leksik-semantik va pragmatik xususiyatlari tahlil qilinadi. Maqolada affektiv birliklarning nutqdagi emotsional yuklamasi, ularning madaniy va ijtimoiy qadriyatlar tizimidagi o‘rni qiyosiy jihatdan o‘rganiladi.*

ASOSIY QISM

Ingliz va o‘zbek tillaridagi affektiv so‘zlarning leksik-semantik tizimi, ularning semantik maydoni va pragmatik funksiyalari tilning emotsional qatlamini o‘rganishda muhim tahlil obyekti hisoblanadi. Affektiv birliklar inson hissiyotlarini, kayfiyatini, ijobiy yoki salbiy munosabatini aks ettiruvchi leksik vositalardir. Ular nutqda shaxsning psixologik holatini, madaniy qadriyatlarini va milliy tafakkurini namoyon etadi. Shu jihatdan affektiv leksika tahlili tilshunoslikning hozirgi zamon paradigmasida — ayniqsa lingvokulturologiya, pragmalingvistika va psixolingvistika yo‘nalishlarida — dolzarb ilmiy masalalardan biridir.

Tilshunos D. Krystal (2008) fikricha, affektiv leksika — bu “tilning hissiyotlar ifodasini ta’minlovchi qatлами bo‘lib, u madaniyat bilan uzviy bog‘liq”. Shu bois ingliz va o‘zbek tillarida affektiv birliklarning qiyosiy o‘rganilishi faqat semantik tahlil bilan cheklanmay, balki ularning madaniy, ijtimoiy va pragmatik konnotatsiyalarini ham yoritishni taqozo etadi.

Ingliz tilidagi affektiv birliklar, asosan, metaforik va konseptual modellar asosida shakllanadi. Masalan, “to burn with anger”, “heartbroken”, “burst into tears” kabi birikmalar hissiy holatni kuchli obrazlar orqali ifodalaydi. Bu yerda “yurak” konsepti — g‘am, sevgi va dardning manbai sifatida talqin etiladi. O‘zbek tilida ham shunga o‘xshash konseptual asos mavjud: “yuragi ezilmoq”, “yuragi orqaga tortmoq”, “ko‘ngli g‘ash bo‘lmoq” kabi birikmalar xalq tafakkuridagi emotsional holatning tabiiy in’ikosi sifatida shakllangan.

Ammo, tahlil shuni ko‘rsatadiki, o‘zbek tili affektiv leksikasida ijtimoiy va axloqiy baho kuchliroq. Masalan, “or”, “nomus”, “sadoqat”, “vafodorlik” kabi so‘zlar hissiy mazmunga ega bo‘lish bilan birga, axloqiy qadriyatlar tizimining ajralmas qismi sifatida namoyon bo‘ladi. Ingliz tilida esa “honor”, “devotion”, “faithfulness” kabi so‘zlar

o'xshash semantik maydonga ega bo'lsa-da, ularning qo'llanilishida individualistik nuqtayi nazar ustunlik qiladi.

Bu farq madaniy tafakkurdagi ustuvorlik bilan izohlanadi. O'zbek tili jamoaviylik va ma'naviy birdamlikni ifoda etuvchi qadriyatlarga tayanadi, ingliz tili esa individual his-tuyg'ular va shaxsiy tajribani markazga qo'yadi. Natijada, o'zbek tilidagi "mehr", "shafqat", "rahm" so'zlari ko'proq kollektiv hissiyotlarga tayanadi, ingliz tilidagi "love", "kindness", "mercy" esa individual hislarning ifodasi sifatida ko'riladi.

Affektiv leksikaning tahlilida metaforik xarita (metaphorical mapping) muhim o'rin tutadi. Lakoff va Johnson (1980) tomonidan ilgari surilgan konseptual metafora nazariyasiga ko'ra, inson hissiyotlari ko'pincha jismoniy harakatlar, fazoviy yo'nalishlar yoki tabiiy hodisalar orqali ifodalanadi. Masalan, "anger is heat" modeli har ikki tilda ham uchraydi: ingliz tilida "hot-tempered", o'zbek tilida esa "tez qizimoq" iborasi. Bu umumiylik hissiyotlarning biologik va universal xususiyatini ko'rsatadi, biroq ularning lingvokulturologik ifodasi milliy tafakkur bilan belgilanadi.

Bundan tashqari, o'zbek tilida affektiv birliklarning qo'llanishi nutq etiketi bilan bevosita bog'liq. "Mehr bilan qarash", "ko'nglini olish", "hurmat bildirish" kabi iboralar shaxslararo muomala madaniyatining tildagi ifodasi sifatida shakllangan. Ingliz tilida esa "showing affection", "giving respect", "speaking politely" kabi birikmalar pragmatik jihatdan o'xshash bo'lsa-da, ularning sotsiolingvistik vazifasi nisbatan neytralroqdir.

Shunday qilib, ingliz va o'zbek tillarida affektiv leksika o'rtasidagi o'xshashliklar va tafovutlar ikki xalqning dunyoqarashi, qadriyat tizimi va kommunikativ madaniyatini aks ettiradi. Bu sohada olib borilayotgan qiyosiy tadqiqotlar tarjimashunoslik, psixolingvistika hamda madaniyatlararo muloqot nazariyalarini yanada boyitadi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, affektiv so'zlarning qiyosiy tahlili nafaqat leksik-semantik farqlarni, balki madaniyatlararo tafakkurdagi o'xshashlik va tafovutlarni ham ochib beradi. Ularning o'rganilishi tilshunoslikda madaniyat va til o'zaro bog'liqligini chuqur anglashga imkon yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Crystal, D. (2008). A Dictionary of Linguistics and Phonetics. Oxford: Blackwell.
2. Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). Metaphors We Live By. Chicago: University of Chicago Press.
3. Hasanov, S. (2021). Til va madaniyat munosabati. Toshkent: Fan nashriyoti.
4. Karimova, N. (2020). Leksik birliklarning madaniy aspektlari. Andijon: ADCHTI nashriyoti.
5. www.duolingo.com
6. www.openai.com/chatgpt
7. www.grammarly.com